

دانشگاه گجرات
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته باستان شناسی

عنوان:

پژوهشی بر سفال‌های دوره اشکانی استان هرمزگان

استاد راهنما:

دکتر رضا مهرآفرین

استاد مشاور:

دکتر سید رسول موسوی حاجی

تحقیق و نگارش:

ماریه منصوری

بهمن ماه ۱۳۹۱

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان پژوهشی بر سفال‌های اشکانی استان هرمزگان قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد باستان شناسی توسط دانشجو ماریه منصوری با راهنمایی استاد پایان نامه دکتر رضا مهرآفرین تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع متببی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می‌باشد.

(نام و امضاء دانشجو)

این پایان نامه واحد درسی شناخته می‌شود و در تاریخ توسط هیئت داوران بررسی و درجه به آن تعلق گرفت.

امضاء

نام و نام خانوادگی

تاریخ

دکتر رضا مهرآفرین

استاد راهنما:

دکتر سید رسول موسوی حاجی

استاد مشاور:

داور ۱:

داور ۲:

نماینده تحصیلات تکمیلی:

دانشگاه سیستان و بلوچستان

تعهد نامه اصالت اثر

اینجانب ماریه منصوری تعهد می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو:

امضاء

تقدیم به:

مهربان فرشتگانی که تمام تجربه‌های یکتا و زیبای زندگی‌م، مدیون حضور سبز آن‌هاست.

تقدیم به خانواده عزیزم

تقدیر و تشکر:

خدای را سپاسگذارم که به من فرصت حیات فرمود و ببنش داد تا از دریچه‌ی حیات خویش، کاوشگر حیات هستی گردم.

در آغاز از پدر و مادر عزیز، دلسوز و مهربانم که آرامش روحی و آسایش فکری را برایم فراهم نمودند تا با حمایت‌های همه جانبه در محیطی مطلوب، مراتب تحصیلی و نیز پایان نامه درسی را به نحو احسن به اتمام برسانم؛ سپاسگذاری می‌نمایم. همچنین از همسر عزیزم که در پستی و بلندی‌های زندگی همواره یار و یاور و همراه من بوده صمیمانه قدردانی می‌کنم.

این که با عنایت خداوند متعال کار پژوهش و تدوین پایان نامه به پایان رسیده است، لازم می‌دانم از استاد محترم و بزرگوار خود جناب آقای دکتر رضا مهرآفرین که با نکته‌های ظریف و گفته‌های بلند راهنما و راهگشای بنده در اتمام و اکمال پایان نامه بوده است؛ تقدیر و تشکر کنم. همچنین از جناب آقای دکتر سید رسول موسوی حاجی که به عنوان استاد مشاور بنده همراه با رهنمودها و ارشادات بجا و سازنده خود مرا راهنمایی نموده اند؛ صمیمانه سپاسگذارم. از جناب آقای عباس نوروزی (معاون اداره میراث فرهنگی استان هرمزگان) که با وجود مشغله‌های بسیار و همواره با رویی گشاده راهنمایی‌ها و امکانات لازم را برای پیشبرد این پژوهش در اختیار بنده قرار داده اند؛ کمال تشکر را دارم. از سرکار خانم سمیه پودات (مدیر موزه بزرگ مردم شناسی خلیج فارس) که موجب فراهم آوردن تمامی امکانات بانک سفال برای بنده شدند و مساعدت‌های خود را دریغ نکردند؛ قدردانی می‌کنم و همچنین از سرکار خانم مرجان روایی (کارشناس باستان شناس اداره میراث فرهنگی استان هرمزگان) برای راهنمایی‌ها و کمک در تهیه و تدوین این پایان نامه سپاسگذارم.

در پایان از دوستان عزیز و گرمی‌ام جناب آقایان بهرام عنانی، جواد علایی، صادق روستایی، مصطفی شریفی، آرمان وفایی و سرکار خانم سحر طهماسبی زاده برای کمک در ارسال مقالات و تمامی مراحل انجام پایان نامه و نیز این که همواره مایه‌ی دلگرمی و آرامش خاطر بنده بوده اند؛ کمال تشکر را دارم.

چکیده:

علی رغم پژوهش‌ها و مطالعات انجام گرفته از سوی محققانی چون ویلیامسون و نیز سه هیئت ایرانی که در راس آن‌ها آقایان یاسی، بابک و شاملو قرار داشتند؛ و همچنین مطالعات و پژوهش‌های صورت گرفته در بررسی‌ها و کاوش‌های باستان‌شناسی استان، تاکنون به طور اخص در مورد سفال‌های اشکانی هرمزگان هیچ پژوهشی انجام نگرفته است و سفال‌های این دوره ی منطقه، به طور کامل و جامع معرفی نگردیده‌اند. از این رو پژوهش حاضر سعی بر این دارد که ضمن معرفی محوطه‌های اشکانی شناسایی شده در هرمزگان، سفال‌های به دست آمده از این محوطه‌ها را مورد مطالعه قرار دهد. از آنجایی که سفال فراوان‌ترین و متنوع‌ترین مصنوعات است که مطالعه‌ی دقیق آن می‌تواند راهگشای مسائل ارتباطی میان فرهنگ‌های مختلف باشد؛ سعی شده که با طبقه‌بندی و گونه‌شناسی این سفال‌ها، در درجه اول به معرفی و شناسایی گونه‌های مختلف سفال رایج این دوره پرداخته و در نهایت با مقایسه گونه شناختی سفالینه‌های منطقه با سایر مناطق، ارتباط منطقه را با مکان‌های هم عصر روشن کند.

عمده گونه‌های سفالی به دست آمده از محوطه‌های اشکانی هرمزگان شامل: سفال منقوش نواری، گونه لوندو، سفال خاکستری و سیاه و نیز سفال‌های لعاب‌دار می باشد. مطالعه‌ی این سفال‌ها نشان دهنده‌ی ارتباط فرهنگی و تجاری بین محوطه‌های این منطقه با محوطه‌های همزمان در استان‌های کرمان، سیستان و بلوچستان، فارس و خوزستان و همچنین محوطه‌هایی در کشورهای هم‌انند افغانستان، پاکستان و کشورهای حاشیه خلیج فارس و دریای عمان است. با نظر به مقایسات گونه‌شناختی انجام شده می‌توان به این نتیجه رسید که اغلب سفالینه‌های مورد مطالعه در این پژوهش، مربوط به دوره‌های مختلف اشکانی، به‌ویژه دوره‌های اشکانی میانه و متأخر می‌باشند.

واژگان کلیدی: خلیج فارس، هرمزگان، دوره‌ی اشکانی، سفال، گونه‌شناسی، طبقه‌بندی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول: کلیات پژوهش
۴	۱-۱- تعریف مساله و بیان سوالهای تحقیق
۵	۲-۱- فرضیات پژوهش
۶	۳-۱- سابقه و ضرورت انجام پژوهش
۷	۴-۱- اهداف پژوهش
۷	۵-۱- روش انجام تحقیق
۷	۶-۱- روش و ابزار گردآوری داده ها
۸	۷-۱- جامعه آماری و تعداد نمونه
۸	۸-۱- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۹	فصل دوم: جغرافیای طبیعی استان هرمزگان
۱۰	۱-۲- جغرافیای طبیعی استان هرمزگان
۱۰	۱-۱-۲- موقعیت و وسعت استان هرمزگان
۱۰	۲-۱-۲- اقلیم هرمزگان
۱۰	۲-۱-۲-۱- دما
۱۱	۲-۲-۱-۲- باد
۱۲	۳-۱-۲- هیدرولوژی
۱۳	۲-۳-۱-۲- رودخانه ها
۱۳	۲-۳-۱-۲- چشمه ها
۱۳	۴-۱-۲- ژئومورفولوژی

- ۱۴-۱-۴-۱-۲- واحد کوهستان..... ۱۴
- ۱۴-۲-۴-۱-۲- واحد دشت..... ۱۴
- ۱۵-۳-۴-۱-۲- جلگه‌ی ساحلی..... ۱۵
- ۱۵-۵-۱-۲- پوشش گیاهی..... ۱۵
- ۱۶-۶-۱-۲- پوشش جانوری..... ۱۶
- ۱۶-۲-۲- جغرافیای تاریخی..... ۱۶
- ۲۰- فصل سوم: مطالعه نمونه‌های سفالین..... ۲۰
- ۲۱-۱-۳- معرفی محوطه های اشکانی استان هرمزگان..... ۲۱
- ۲۱-۱-۱-۳- شهرستان میناب..... ۲۱
- ۲۲-۲-۱-۱-۳- محوطه سرریگان..... ۲۲
- ۲۲-۳-۱-۱-۳- محوطه پاچارتاوان..... ۲۲
- ۲۳-۴-۱-۱-۳- محوطه بازیاری..... ۲۳
- ۲۳-۵-۱-۱-۳- محوطه گلشوار..... ۲۳
- ۲۴-۶-۱-۱-۳- محوطه چلوگامیشی..... ۲۴
- ۲۵-۷-۱-۱-۳- محوطه نخل ابراهیمی..... ۲۵
- ۲۶-۲-۱-۳- شهرستان رودان..... ۲۶
- ۲۶-۱-۲-۱-۳- تُم مارون..... ۲۶
- ۲۷-۳-۱-۳- شهرستان بشاگرد..... ۲۷
- ۲۷-۱-۳-۱-۳- محوطه شیم کُناران..... ۲۷
- ۲۸-۲-۳-۱-۳- محوطه دولاب پشتگر..... ۲۸
- ۲۹-۳-۳-۱-۳- محوطه سرای هفت دختران..... ۲۹
- ۲۹-۴-۳-۱-۳- محوطه سرزه رودخانه بابک..... ۲۹
- ۳۰-۵-۳-۱-۳- محوطه تنگ لاشون او ۲..... ۳۰
- ۳۲-۴-۱-۳- شهرستان حاجی آباد..... ۳۲

- ۳۳ ۱-۴-۱-۳ - محوطه بونو
- ۳۴ ۲-۴-۱-۳ - محوطه لایگزان IV
- ۳۵ ۳-۴-۱-۳ - گنج I
- ۳۵ ۲-۴-۱-۳ - گنج II (محوطه قبرستان گنج)
- ۳۶ ۵-۱-۳ - شهرستان قشم
- ۳۷ ۱-۵-۱-۳ - رمچاه I
- ۳۷ ۲-۵-۱-۳ - محوطه دفاری
- ۳۸ ۳-۵-۱-۳ - سوزا V
- ۳۹ ۶-۱-۳ - شهرستان جاسک
- ۳۹ ۱-۶-۱-۳ - گورستان تاریخی توچک
- ۴۰ ۲-۱-۶-۳ - غار سادرمند
- ۴۱ ۷-۱-۳ - شهرستان بندر خمیر
- ۴۱ ۱-۷-۱-۳ - محوطه برکه کلو
- ۵۲ ۲-۳ - مطالعه نمونه های سفالین
- ۵۲ ۱-۲-۳ - ثبت و ضبط نمونه های سفالین
- ۵۴ ۲-۲-۳ - طبقه بندی نمونه های سفالین
- ۵۴ ۱-۲-۲-۳ - سفال بدون لعاب و ساده
- ۵۴ ۲-۲-۲-۳ - سفال بدون لعاب و منقوش
- ۵۵ ۳-۲-۲-۳ - سفال لعابدار و ساده
- ۵۵ ۳-۲-۳ - گونه شناسی نمونه های سفالین
- ۵۵ ۱-۳-۲-۳ - گونه شناسی سفال های بدون لعاب و ساده
- ۶۵ ۲-۳-۲-۳ - گونه شناسی سفال های لعابدار و ساده
- ۶۶ ۳-۳-۲-۳ - گونه شناسی سفال های بدون لعاب و منقوش
- ۷۷ ۳-۳ - مقایسه گونه شناختی نمونه های سفالین

۷۷	۱-۳-۳ مقایسه گونه شناختی سفال‌های بدون لعاب و ساده
۸۸	۲-۳-۳ مقایسه گونه شناختی سفال‌های لعابدار و ساده
۸۹	۳-۳-۳ مقایسه گونه شناختی سفال‌های بدون لعاب و منقوش
۳۱۷	فصل چهارم: جمع بندی و تحلیل داده‌ها
۳۱۸	۱-۴ جمع بندی
۳۲۰	۲-۴ تحلیل داده‌ها
۳۲۲	۳-۴ آزمایش و سنجش فرضیات
۳۲۷	فهرست منابع
۳۲۷	منابع فارسی
۳۳۱	منابع لاتین
۳۳۴	منابع اینترنتی

فهرست شکل‌ها

عنوان	صفحه
شکل ۱-۳-۱: میناب، محوطه مهرغان	۴۳
شکل ۲-۳-۱: میناب، محوطه مهرغان، دید از غرب	۴۳
شکل ۳-۳-۱: میناب، محوطه سرریگان، دید از شرق	۴۳
شکل ۴-۳-۱: میناب، محوطه سرریگان، دید از جنوب	۴۳
شکل ۵-۳-۱: میناب، محوطه پاچارتاوان، پراکندگی قطعات سفالی، دید از جنوب	۴۴
شکل ۶-۳-۱: میناب، محوطه پاچارتاوان، دید از غرب	۴۴
شکل ۷-۳-۱: محوطه بازیاری	۴۴
شکل ۸-۳-۱: محوطه بازیاری	۴۴
شکل ۹-۳-۱: میناب، محوطه گلشوار، دید از غرب	۴۴
شکل ۱۰-۳-۱: میناب، محوطه گلشوار، دید از جنوب	۴۴
شکل ۱۱-۳-۱: میناب، محوطه چلوگاومیشی، دید از شمال	۴۵
شکل ۱۲-۳-۱: میناب، محوطه چلوگاومیشی، دید از شرق	۴۵
شکل ۱۳-۳-۱: محوطه نخل ابراهیمی، بخش گورستان، نمای غربی	۴۵
شکل ۱۴-۳-۱: محوطه نخل ابراهیمی، بخش استقرار و قلعه	۴۵
شکل ۱۵-۳-۱: محوطه نخل ابراهیمی، فضای بزرگ استقراری دژ	۴۵
شکل ۱۶-۳-۱: محوطه نخل ابراهیمی، کاربرد خشت‌های با اشکال هندسی مختلف در برج‌سازی دژ	۴۵
شکل ۱۷-۳-۱: رودان، محوطه تُم مارون	۴۶
شکل ۱۸-۳-۱: رودان، محوطه تُم مارون	۴۶
شکل ۱۹-۳-۱: بشاگرد، نمای کلی محوطه شم کناران، دید از غرب	۴۶
شکل ۲۰-۳-۱: بشاگرد، محوطه شم کناران، شکل دایره‌ای قبور خانوادگی محوطه در بخش میانی آن	۴۶
شکل ۲۱-۳-۱: بشاگرد، دورنمای محوطه دولاب پشتگر، دید از جنوب غربی	۴۶
شکل ۲۲-۳-۱: بشاگرد، محوطه دولاب پشتگر، تصویر بخش میانی و جنوب غربی محوطه، دید از شمال شرقی	۴۶
شکل ۲۳-۳-۱: بشاگرد، بخش غربی قبرستان سرای هفت دختران، دید از شمال	۴۷
شکل ۲۴-۳-۱: بشاگرد، محوطه سرای هفت دختران، یکی از ساخت و سازهای ضلع غربی محوطه. دید از غرب	۴۷
شکل ۲۵-۳-۱: بشاگرد، بخش شرقی محوطه سرزهو رودخانه بابک. دید از شمال	۴۷
شکل ۲۶-۳-۱: بشاگرد، محوطه سرزهو رودخانه بابک، نمونه حفاری غیر مجاز در قبور تپه جنوب شرقی محوطه.	۴۷
دید از جنوب غربی	۴۷

- شکل ۳-۱-۲۷: بشاگرد، محوطه تنگ لاشون ۲، دید از شرق ۴۷
- شکل ۳-۱-۲۸: بشاگرد، بخش جنوب شرقی محوطه تنگ لاشون ۱، دید از شمال شرقی ۴۷
- شکل ۳-۱-۲۹: بشاگرد، بیسکاو، تصویر کلی قبرستان و موقعیت رودخانه در جنوب آن، دید از شمال غربی ۴۸
- شکل ۳-۱-۳۰: بشاگرد، بیسکاو، دید از جنوب شرقی ۴۸
- شکل ۳-۱-۳۱: حاجی آباد، محوطه بونو، دید از شمال ۴۸
- شکل ۳-۱-۳۲: حاجی آباد، محوطه بونو، دید از جنوب ۴۸
- شکل ۳-۱-۳۳: حاجی آباد، محوطه لایگزان، دید از شمال ۴۸
- شکل ۳-۱-۳۴: حاجی آباد، محوطه لایگزان، دید از غرب ۴۸
- شکل ۳-۱-۳۵: حاجی آباد، محوطه گنج I، دید از شمال ۴۹
- شکل ۳-۱-۳۶: حاجی آباد، محوطه گنج I، دید از شرق ۴۹
- شکل ۳-۱-۳۷: حاجی آباد، محوطه گنج II، دید از شمال ۴۹
- شکل ۳-۱-۳۸: حاجی آباد، محوطه گنج II، دید از جنوب ۴۹
- شکل ۳-۱-۳۹: قشم، محوطه رمچاه، دید از جنوب شرق ۴۹
- شکل ۳-۱-۴۰: قشم، محوطه رمچاه، دید از غرب ۴۹
- شکل ۳-۱-۴۱: قشم، محوطه دفاری، دید از شرق ۵۰
- شکل ۳-۱-۴۲: قشم، محوطه دفاری، دید از شمال شرق ۵۰
- شکل ۳-۱-۴۳: قشم، محوطه سوزا، دید از غرب ۵۰
- شکل ۳-۱-۴۴: قشم، محوطه سوزا، دید از جنوب ۵۰
- شکل ۳-۱-۴۵: جاسک، نمایی از غارهای سادرمند ۵۰
- شکل ۳-۱-۴۶: جاسک، پراکندگی سفال در غارهای سادرمند ۵۰
- شکل ۳-۱-۴۷: جاسک، گورستان تاریخی توچک در پای ارتفاعات منطقه، دید از غرب ۵۱
- شکل ۳-۱-۴۸: جاسک، پوشش قبور از لاشه سنگ و ساروج، دید از غرب ۵۱
- شکل ۳-۱-۴۹: بندر خمیر، محوطه برکه کلو ۵۱

- شکل ۳-۱- ۵۰: بندر خمیر، محوطه برکه کلو ۵۱
- شکل ۳-۲- ۱: سفال بدون لعاب و ساده نخودی ۲۸۳
- شکل ۳-۲- ۲: سفال بدون لعاب و ساده نخودی ۲۸۳
- شکل ۳-۲- ۳: سفال بدون لعاب و ساده نخودی ۲۸۴
- شکل ۳-۲- ۴: سفال بدون لعاب و ساده نخودی ۲۸۴
- شکل ۳-۲- ۵: سفال بدون لعاب و ساده نخودی ۲۸۵
- شکل ۳-۲- ۶: سفال بدون لعاب و ساده نخودی ۲۸۵
- شکل ۳-۲- ۷: سفال بدون لعاب و ساده نخودی ۲۸۶
- شکل ۳-۲- ۸: سفال بدون لعاب و ساده نخودی ۲۸۶
- شکل ۳-۲- ۹: سفال بدون لعاب و ساده نارنجی ۲۸۷
- شکل ۳-۲- ۱۰: سفال بدون لعاب و ساده نارنجی ۲۸۷
- شکل ۳-۲- ۱۱: سفال بدون لعاب و ساده نارنجی ۲۸۸
- شکل ۳-۲- ۱۲: سفال بدون لعاب و ساده نارنجی ۲۸۸
- شکل ۳-۲- ۱۳: سفال بدون لعاب و ساده نارنجی ۲۸۹
- شکل ۳-۲- ۱۴: سفال بدون لعاب و ساده نارنجی ۲۸۹
- شکل ۳-۲- ۱۵: سفال بدون لعاب و ساده نارنجی ۲۹۰
- شکل ۳-۲- ۱۶: سفال بدون لعاب و ساده خاکستری ۲۹۰
- شکل ۳-۲- ۱۷: سفال بدون لعاب و ساده خاکستری ۲۹۱
- شکل ۳-۲- ۱۸: سفال بدون لعاب و ساده خاکستری ۲۹۱
- شکل ۳-۲- ۱۹: سفال بدون لعاب و ساده خاکستری ۲۹۲
- شکل ۳-۲- ۲۰: سفال بدون لعاب و ساده خاکستری ۲۹۲
- شکل ۳-۲- ۲۱: سفال بدون لعاب و ساده آجری ۲۹۳
- شکل ۳-۲- ۲۲: سفال بدون لعاب و ساده آجری ۲۹۳
- شکل ۳-۲- ۲۳: سفال بدون لعاب و ساده قهوه‌ای ۲۹۴
- شکل ۳-۲- ۲۴: سفال بدون لعاب و ساده قهوه‌ای ۲۹۴
- شکل ۳-۲- ۲۵: سفال بدون لعاب و ساده قهوه‌ای ۲۹۵
- شکل ۳-۲- ۲۶: سفال بدون لعاب و ساده قهوه‌ای ۲۹۵
- شکل ۳-۲- ۲۷: سفال بدون لعاب و ساده قرمز ۲۹۶
- شکل ۳-۲- ۲۸: سفال بدون لعاب و ساده قرمز ۲۹۶

- شکل ۳-۲-۲۹: سفال بدون لعاب و ساده قرمز ۲۹۷
- شکل ۳-۲-۳۰: سفال بدون لعاب و ساده قرمز ۲۹۷
- شکل ۳-۲-۳۱: سفال بدون لعاب و ساده قرمز ۲۹۸
- شکل ۳-۲-۳۲: سفال لعابدار و ساده ۲۹۸
- شکل ۳-۲-۳۳: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش برجسته ۲۹۹
- شکل ۳-۲-۳۴: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش برجسته ۲۹۹
- شکل ۳-۲-۳۵: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش افزوده ۳۰۰
- شکل ۳-۲-۳۶: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش افزوده ۳۰۱
- شکل ۳-۲-۳۷: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش ترکیبی ۳۰۱
- شکل ۳-۲-۳۸: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش ترکیبی ۳۰۲
- شکل ۳-۲-۳۹: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش فشاری ۳۰۲
- شکل ۳-۲-۴۰: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش فشاری ۳۰۳
- شکل ۳-۲-۴۱: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش کنده ۳۰۳
- شکل ۳-۲-۴۲: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش کنده ۳۰۴
- شکل ۳-۲-۴۳: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش کنده ۳۰۵
- شکل ۳-۲-۴۴: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش کنده ۳۰۵
- شکل ۳-۲-۴۵: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش کنده ۳۰۶
- شکل ۳-۲-۴۶: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش کنده ۳۰۶
- شکل ۳-۲-۴۷: سفال بدون لعاب و منقوش، نقش کنده ۳۰۷
- شکل ۳-۲-۴۸: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۰۷
- شکل ۳-۲-۴۹: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۰۸
- شکل ۳-۲-۵۰: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۰۸
- شکل ۳-۲-۵۱: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۰۹
- شکل ۳-۲-۵۲: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۰۹
- شکل ۳-۲-۵۳: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۱۰
- شکل ۳-۲-۵۴: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۱۰
- شکل ۳-۲-۵۵: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۱۱
- شکل ۳-۲-۵۶: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۱۱
- شکل ۳-۲-۵۷: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۱۲
- شکل ۳-۲-۵۸: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۱۲

- شکل ۳-۲-۵۹: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۱۳
- شکل ۳-۲-۶۰: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۱۳
- شکل ۳-۲-۶۱: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۱۴
- شکل ۳-۲-۶۲: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۱۴
- شکل ۳-۲-۶۳: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۱۵
- شکل ۳-۲-۶۴: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۱۵
- شکل ۳-۲-۶۵: سفال بدون لعاب و منقوش، تزیینات رنگی ۳۱۶

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۹۷.....	جدول ۳-۲-۴-۱: مقایسه گونه شناختی سفال‌های بدون لعاب و ساده
۱۱۷.....	جدول ۳-۲-۴-۲: مقایسه گونه شناختی سفال‌های لعاب‌دار و ساده
۱۱۸.....	جدول ۳-۲-۴-۳: مقایسه گونه شناختی سفال‌های بدون لعاب و منقوش
۱۳۸.....	جدول ۳-۲-۵-۱: گزارش آماری متغیرهای مختلف نمونه‌های سفالین

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۱۴۱	نمودار ۳-۲-۵-۱: نسبت متغیر نوع قطعه در میان کل مجموعه
۱۴۱	نمودار ۳-۲-۵-۲: نسبت متغیر نوع ساخت در میان مجموعه
۱۴۲	نمودار ۳-۲-۵-۳: نسبت متغیر نوع شاموت در میان مجموعه
۱۴۲	نمودار ۳-۲-۵-۴: نسبت متغیر میزان پخت در میان کل مجموعه
۱۴۳	نمودار ۳-۲-۵-۵: نسبت متغیر رنگ خمیره در میان کل مجموعه
۱۴۳	نمودار ۳-۲-۵-۶: نسبت متغیرهای نوع و رنگ پوشش سطح درون در میان کل مجموعه
۱۴۴	نمودار ۳-۲-۵-۷: نسبت متغیرهای نوع و رنگ پوشش سطح برون در میان کل مجموعه
۱۴۴	نمودار ۳-۲-۵-۸: نسبت متغیر سفالهای بدون لعاب و ساده، بدون لعاب و منقوش و لعابدار در میان کل مجموعه
۱۴۴	
۱۴۵	نمودار ۳-۲-۵-۹: نسبت متغیر نقش مایه در میان سفالهای بدون لعاب و منقوش
۱۴۵	نمودار ۳-۲-۵-۱۰: نسبت متغیر جایگاه نقش در میان سفالهای بدون لعاب و منقوش
۱۴۶	نمودار ۳-۲-۵-۱۱: نسبت متغیر میزان سلامت در میان کل مجموعه

فهرست نقشه‌ها

عنوان	صفحه
نقشه ۱-۲: موقعیت استان هرمزگان در کشور	۱۸
نقشه ۲-۲: تقسیمات سیاسی استان هرمزگان	۱۸
نقشه ۲-۳: تصویر ماهواره ای خلیج فارس و دریای عمان و تنگه هرمزگان	۱۹
نقشه ۳-۱: موقعیت محوطه‌های دوره‌ی اشکانی در استان هرمزگان	۴۲

مقدمه

دوره‌ی اشکانی که فاصله‌ی زمانی بین سال‌های ۲۵۰ ق.م تا ۲۲۴ م را در برمی‌گیرد؛ یکی از ناشناخته‌ترین دوره‌های تاریخ باستان است و تا سال‌های اخیر آن را "دوره‌ی میانه‌ی تاریک تمدن ایران باستان" می‌دانستند (هرینک، ۱۳۷۶: ۱۷). بنابراین در فرهنگ و سنت ملی ایرانیان، این دوره مورد بی‌توجهی قرار گرفته و ناشناخته باقی مانده است. ولی به کمک پژوهش‌های گسترده‌ای که به همت محققان به انجام رسید؛ این دیدگاه تا حدود زیادی تغییر یافت و به این مهم دست یافتند که دوره‌ی اشکانی در شناسایی تمدن ایران اهمیت بسیار زیادی دارد.

از سوی دیگر مواد فرهنگی به دست آمده از این دوره نیز در ایران، بسیار کم شناخته شده است. سفال یکی از داده‌های فرهنگی است که در پژوهش‌های باستان‌شناسی مورد مطالعه قرار می‌گیرد و در واقع می‌توان گفت الفبای باستان‌شناسی می‌باشد. سفال دوره‌ی تاریخی به ویژه دوره‌ی اشکانی به دلیل محدود بودن ارزش زیبایی آن مورد بی‌توجهی قرار گرفته و اطلاعات بسیار کمی در مورد آن وجود دارد. برای نخستین بار دکتر ارنی هرینک به مطالعه و پژوهش در حیطه‌ی مواد فرهنگی با ارزش دوره‌ی اشکانی یعنی سفال این دوره پرداخته است. این پژوهش سعی دارد که به مطالعه و بررسی سفال اشکانی استان هرمزگان بپردازد.

استان هرمزگان دارای تاریخی با قدمت چند هزار ساله است. بر اساس منابع گوناگون و نیز شواهد و مدارک به دست آمده از بررسی‌ها و کاوش‌های باستان‌شناسی می‌توان گفت که بنادر و جزایر هرمزگان در دوره‌های گوناگون پیش از اسلام از اهمیت و جایگاه بسزایی برخوردار بوده است. به خصوص در دوره‌ی اشکانی، این محل یکی از مراکز داد و ستد بوده است. محوطه‌های شناسایی شده مربوط به این دوره، در استان حدود ۵۰ محوطه می‌باشد که بیشترین آن‌ها در شهرستان‌های میناب و بشاگرد قرار داشته و به مراتب چندین محوطه‌ی اشکانی هم در شهرستان‌های رودان، حاجی آباد، قشم، جاسک، بندر خمیر، بستک و پارسیان شناسایی شده است. به دلیل فقدان مواد فرهنگی حاصل از بررسی شهرستان‌های بستک و پارسیان در بانک سفال استان و نیز به دلایل محدودیت‌هایی که نگارنده در استفاده از سفال‌های تمامی این محوطه‌ها داشت؛ علی‌رغم تلاش‌های فراوانی که در به دست آوردن تمامی این سفال‌ها به عمل آمد؛ تنها سفال‌های ۲۷ محوطه‌ی اشکانی را در اختیار داشته و مورد مطالعه و بررسی قرار گرفتند.

پژوهش حاضر در چهار فصل تهیه و تدوین گردیده است:

فصل نخست شامل کلیاتی از جمله بیان سوال‌های اصلی پژوهش، بررسی فرضیات، اهداف، روش انجام تحقیق، ابزار گردآوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل داده‌ها و پیشینه پژوهشی می‌باشد.

در فصل دوم به مطالعات اسنادی پرداخته شده و شامل دو بخش است. بخش اول آن به کلیات جغرافیایی استان هرمزگان اشاره دارد و به پدیده‌هایی مانند هیدرولوژی، اقلیم، خاک، زمین‌شناسی، زندگی گیاهی و جانوری آن پرداخته و بخش دوم شمال جغرافیای تاریخی استان هرمزگان می‌باشد و جغرافیای تاریخی این منطقه را در پیش از اسلام و پس از اسلام دربردارد.

فصل سوم که مهم‌ترین فصل این پژوهش می‌باشد؛ شامل شش بخش است. در بخش اول به معرفی و توصیف محوطه‌های اشکانی استان هرمزگان به تفکیک شهرستان، پرداخته شده و بخش دوم در مورد روش ثبت و ضبط نمونه‌های سفالین می‌باشد. بخش سوم طبقه‌بندی و بخش چهارم گونه‌شناسی نمونه را دربردارد. بخش پنجم شامل مقایسه گونه شناختی می‌باشد که در این قسمت سعی شده تا با مطالعات تطبیقی نمونه‌های سفالین، گونه‌های مشابه را پیدا کرده و به درک و چگونگی برهم کنش‌های منطقه‌ای و در نهایت گاهنگاری محوطه‌های مورد مطالعه پی برد. در نهایت بخش ششم این فصل شامل گزارش آماری نمونه‌های سفالین است.

فصل چهارم با عنوان "جمع بندی و تحلیل داده‌ها" شامل جمع بندی، تجزیه و تحلیل و ارزیابی فرضیات می‌باشد.